

4. OČUVANJE I USLOVI KULTURNOG OKRUŽENJA

Dragan Bulatović

Sažetak: U radu se baština razmatra u odnosu na dva ključna okruženja, pravnu regulativu i ekonomsku strategiju. Država se hipostazira u odnosu na opasnost neharmoničnog toka liberalnog programa privatizacije i akumulacije kapitala. Ekonomska strategija se razmatra kao moguća velika šansa za afirmaciju baštine kao ekonomskog resursa. Ukazuje se na pogodnosti primjene francuskog modela „eko-muzeja”, koji podrazumijeva integralan pristup prirodnim resursima, rijetkostima i diverzitetima, zajedno sa kulturnom, privrednom i obrazovnom baštinom.

Ključne riječi: *ekonomija baština, resurs, gazdovanje nasljeđem, održivi razvoj, brand, kulturni turizam, eko-muzej*

Abstract: In this paper, we discuss the heritage in relation to two key environments – legal regulations and economic strategy. The State takes the stand in relation to the danger of disharmonious flow of the liberal programme of privatization and accumulation of capital. Economic strategy is discussed as a possibly big chance for the affirmation of heritage as an economic resource. We point to the convenience of implementation of the French model of „eco museum”, which introduces an integral approach to natural resources, rarities and diversities, together with cultural, economic and educational heritage.

Key words: *economy of heritage, resource, management of heritage, sustainable development, brand, cultural tourism, eco museum*

4. 1. STRATEGIJA OČUVANJA I KORIŠĆENJA BAŠTINE

Šta su tranzicijske prednosti, a šta slabosti Crne Gore? Tranziciju kao „trajno prolaznu” nepogodnost prati opšta strategija zaborava, kao bitna karakteristika liberalne ekonomije. Kada se udruže mogu biti trajna slabost društva koje bi da se mijenja, ali više ne zna zašto. Zbog toga bi bilo važno utvrditi *strategiju očuvanja individualnosti, te prava na nezaboravljanje*. Samo očuvanje privatnog identiteta može omogućiti konstituisanje zajedničkog, a individualne inicijative okupiti oko zajedničkog

* Dr Dragan Bulatović, Filozofski fakultet u Beogradu

interesa. Zbog toga ćemo više pažnje već sada posvetiti ulozi privatnosti u stvaranju javnog dobra, sa jedne strane, i privatnoj kulturnoj inicijativi, sa druge strane.

Paradoksi tranzicije. Svijest o baštinskim vrijednostima već je opšti kriterijum „kvalitetnog života” u takozvanom *razvijenom svijetu*. Upravo će gosti iz tog svijeta lokalnoj sredini zamjeriti što je starina prepuštena propadanju ili je izložena devastiranju, što se gubi identitet mjesta i što se narušavaju kulturni krajolici, što se devastiraju prirodne rijetkosti. Dakle, teško je zamisliti da novi vlasnik zemljišnih parcela, došavši iz nekog svijeta, traži devastaciju prirode i nasljeđa. Prije će biti da se proces neumjerenog razvoja industrijskog turizma i drugih investicionih ekspanzija na čijem udaru su prirodne, ipak odvija poraznom brzinom u saučesništvu nas samih. Najmanje dva razloga stoje iza toga. Sa jedne strane, neumitnost ekonomskih razloga koji pomračuju pamćenje individualnih vlasnika nekretnina i tjeraju ih u diktirane prodaje očevine, a sa druge strane, interesi *novih investitora* pred kojima korupcijska rješenja preživljavaju svako predupređenje i sve sankcije. Otud i paradoks da iz svijeta stižu milosrdne donacije u vidu edukacije o važnosti naše djedovine za nas same.

4. 2. SISTEMATSKA BRIGA O NASLJEĐU

Pretpostavke: Trošenje zajedničkog resursa, *patrimonium*, kao univerzalno pravo i osnov međusobnog uvažavanja. Iz njega proističe sistem vrijednosti koji „baštini vidi kao javno dobro”. Patrimonijumsko pravo, kao jedinstvena vrijednost, omogućava da se iz ličnog nasljeđa izvodi i zajedničko, pojavom nacionalnih zajednica, ili da se lično izgubi, pojavom totalitarnih zajednica.

Za očuvanje sistema vrijednosti na kojima nastaju savremene nacionalne zajednice, osnivane su u posljednjih dva vijeka *nacionalne institucije*. *Nacionalni trezor* se u tom sistemu pojavljuje kao institucija koja utvrđuje standardno djelovanje u očuvanju patrimonijumskih vrijednosti. Preovlađujući oblik za ostvarenje tih funkcija su muzeji i instituti-zavodi za zaštitu baštine kao ustanove za očuvanje nacionalnog patrimonijumskog trezora. Ovu dvovjekovnu tradiciju dovode u pitanje socijalne, ekonomske, političke, ideološke promjene na kraju dvadesetog vijeka. Njima odgovarajuće objašnjenje daje i drugačije naučno objašnjenje, nov način, postmoderan, razumijevanja svijeta, pa i patrimonijumskih vrijednosti. Upravo on nameće novu patrimonijumsku paradigmu, model, način djelovanja, koji se, slično nazivu za (uslovno-djelimično) „nov” filozofski pristup – „postmoderan”, može obuhvatiti nazivom tranzicijski model baštinjenja. I jedan i drugi model počivaju na razumijevanju države kao zajednice koja počiva na „društvenom ugovoru” (dakako, o najboljem mogućem, idealnom, društvu, što je inače u osnovi svakog modelovanja). U ovom smislu moramo da razlikujemo (I) *obaveze uređenog društva* od (II) socijalne prakse.

4. 2. 1. OBAVEZE UREĐENOG DRUŠTVA

Obaveze su:

1. regulativa koja uređuje procese baštinjenja polazeći od sistema vrijednosti u kome su javna dobra jedinstveno definisana / sistem opštih socijalnih vrijednosti i presudna uloga instituta patrimonijuma u tom sistemu (pravna zaštita);

2. registar nacionalnog blaga (trezorski tezaurus);
3. definisanje nacionalnog trezora (preventivna zaštita);
4. edukacija za baštinenje (bazični obavezna socijano-budžetski podržana, eksploatacijska: unaprijeđeno korišćenje radi zadovoljenja individualizovanih potreba: razvijeni oblici stručnog obrazovanja, kultura, zabava, socijalni programi adaptacije, održivi razvoj u funkciji baštinenja, turistiška eksploatacija).

Ad 1. Jedinstvena je: bez obzira na to ko je vlasnik dobara sa baštinskim svojstvima, reguliše se imenovanje i procesi baštinenja. Standardizacijom baštinske djelatnosti uređuju se pravni, tehnički i eksploatacijski aspekti baštinenja bez obzira na titulara (država, privatnik, lična baština).

Ad 2. Iz jedinstvene definicije javnog dobra, te standardizacije baštinske djelatnosti, proizilazi potreba stvaranja registra nacionalne baštine (trezor po standardima državnog trezora). Nacionalni registar podrazumijeva *kategorizaciju* javnog (baštinskog) dobra, pa sve što nije u statusu državnog trezora stoji u registru baštine kao potvrda i opravdanje kategorizacije, odnosno stoji kao sastavni dio sistema vrednovanja.

Ad 3. Baštinenje je proces, baština ili živi ili je zaboravljena, a kultura je nenasljedna, tj. nema je bez obrazovanja. Značajnu ulogu ima kultura nasljeđivanja, tj. individualna, tzv. privatna baština, odnosi (običajni, edukativni) procesi prenošenja patrimonijumskog prava. Kulturne potrebe teško mogu proizaći iz neobrazovanja.

4. 2. 2. SOCIJALNA PRAKSA

Državna regulativa, osim što odgovara dostignutim opštim konvencijama pravednog društva, mora da počiva na visokom stepenu sopstvenog iskustva. Regulativa u kojoj se lako individualizuju proklamovane vrijednosti lakše se prisvaja i poštuje.

Svaka praksa baštinenja zavisi od regulative i u tom smislu se smatra standardizovanom ili ne. Kada je standardizovana potpuno je nevažno ko je titular i gdje se institucionalno odvija, budući da baština predstavlja javno dobro te se ne može pominjati problem njene dostupnosti. Zapravo, moraju da se poštuju ista, ne samo proklamovana nego i uređena pravila dostupnosti u jednom društvu.

Šta ovo u praksi treba da znači?

Država donosi kriterijume, propisuje postupke valorizacije, utvrđuje i proglašava kategorisane nosioce baštinskih vrijednosti, a vlasnik preuzima standardne poslove za sprovođenje zaštite. Troškovi standardnih postupaka padaju na teret fondova prema proglašenim kategorijama: *nulte i prve* ili od *izuzetne važnosti*, kategorija na teret državnih, *druge* ili od *velike važnosti*, na teret regionalnih, *treće i ostalih* ili *kulturna dobra*, na teret lokalnih, a tzv. „prethodne zaštite”, takođe na državne, regionalne ili lokalne fondove u statusu „vanrednih sredstava”.

Troškovi jedinstvene brige, tzv. „preventivna zaštita” proglašenih dobara podupiru se na isti način.

Troškovi informisanja o kategorisanim dobrima, načinu trezoriranja i dostupnost podataka o vrijednostima dobara podupiru se u jedinstvenom sistemu na isti način.

Upravo u toj strukturi jasno je da nije racionalno osnivati posebne ustanove da bi se sprovodile standardne mjere baštinjenja, bile one državne ili privatne. Isto tako je jasno da vlasnici dobara koja imaju svojstva baštine moraju na standardan način da pristupe valorizaciji, registru i kategorizaciji. Državne službe moraju da servisiraju postupke utvrđivanja mjera „prethodne zaštite”.

Svaki vlasnik ima pravo da predstavlja svoju imovinu kao baštinu samo ako je poštovao postupke imenovanja, tj. obavio valorizaciju i, po potrebi, kategorizaciju i upis u registar. Za svaki stanadardno sproveden postupak u domenu zaštite i eksploatacije baštine ima pravo na dotaciju ili participaciju zajednice.

Svaki vlasnik proglašenog kulturnog dobra ima pravo na standardno korišćenje, pa i ekonomsku eksploataciju imena (dobro, kolekcija dobara, zbirka, muzej, materijalna i duhovna baština...).

Ad 3. 0. *Zatražiti ekspertske vizije strategije baštinjenja u oblasti arheološkog nasljeđa, graditeljskog nasljeđa, muzejske baštine, nematerijalne baštine i filmskog nasljeđa.*

4. 3. RESURS

Baština je za razliku od slike baštine u zakonu jedan proces, podrazumijeva jednu aktivnost. U zakonu se to svodi na prepoznavanje, imenovanje i utvrđivanje kriterijuma za imenovanje objekata. Baština jeste entitet, ali jedan živ entitet (sa pomjerljivim označenim, rekli bi Lakanovci) i podrazumijeva to da neko ima osjećaj, da neko prima nešto na sebe, da neko nešto radi, da neko nešto prenosi dalje, i da ima od toga u svakom smislu i svim značenjima koristi. Titular ne može da ne osjeća korist od tog napora da nešto nasljeđuje, i ne može da ne uživa u tome. Ako to nema, onda on izvjesno nije titular, dešavaju se greške u istoriji, dešavaju se falsifikati, promjene. Ali to je nešto što se sad ne može genetskim inženjeringom skloniti iz čovjeka. Zašto je to toliko neumoljivo? Zato što čovjek, zapravo, u tom procesu manipuliše iščitavanjem nečega što ima snagu svjedočanstva. I u stvarnom smislu ima svojstvo svjedočanstva, onog što bi se, u zakonu, reklo dokumenta. Za mene je istina ono što su moji stari radili, ono što ja direktno na izvoru čitam, ne nešto što mi neko u nekoj hvalospjevnoj istoriji tumači, neko ko hoće da mi na partijskom sastanku ili u školi objasni, kako se to govorilo, indoktrinira, nego ono što ja sam uzimam. Taj prirodni proces podrazumijeva nekakvu dostupnost ili javnost. Kada smo u procesu baštinjenja mi smo slobodni. To često u istoriji nije poželjno osjećanje, i nije se ta sloboda uvijek tako rasprostirala svima. Porijeklo patrimonijuma je iz rimskog prava i ono se od tada baštini i nikako nije značilo da je to dostupno svima, ali su svi to imali kao ideal. To je ono proklamovano javno dobro kao najviši ideal i to nedostaje u zakonu, a to proklamovano dobro opšteg značaja mora da počiva na ovom procesu direktnog iščitavanja i, u tom smislu, istine. Ta istina može za nas da bude jednostrana, ta istina može da bude moja istina, ali ako imamo taj proces, onda smo u stanju da objasnimo, da branimo, da tumačimo, ali mi tumačimo, u tom direktnom kontaktu sa izvorom, ili u neposrednom trošenju svjedočanstva. Svjedočanstvo koje se mnogo troši obećava da ćemo imati šta da prenesemo sljedećim generacijama.

Sve to podrazumijeva da to radi neko ko je posjednik pamćenja i da to zna da baštini na najbolji način proizvedeći procese, ta sjećajuća produkcija proizvodi to nasljedno bogatstvo. E toga nema bez kulture, kultura ne može da se naslijedi, to je nenasljedno pravo, kulturu ne možete genetski prenijeti na nekoga, ona podrazumijeva njegovanje, podrazumijeva obrazovanje. Nije nikad ni u istoriji bilo jednoobrazno, nije bilo progresivno, eto sad nije tako, mi smo više u procesu zaborava, bogu hvala, prisjetimo se nekada da je nekad nešto bilo i da mi još uvijek pamtimo. Neotuđivi proces je tu negdje, samo je malo uspavan, ta sjećajuća produkcija ne ide baš dobro i mi grickamo nokte gledajući kako se baština u ekonomskom smislu dobro na tržištu kotira, kod drugih. Baština se dobro situira u tom potrošačkom svijetu. Kulturni brend je inače proglašen za vrhunski brend, posljednjih nekoliko godina stalno iskače kao poželjan. Bilo je bezbroj dobrih rješenja u teoriji, a u praksi baštinjenja imamo slučaj čuvenog muzealca Žorža Anrija Rivijera. Jedan od osnivača Međunarodnog savjeta za muzeje sproveo je u praksu svoju ideju muzeja koji je objedinio interese i objedinio nasljeđe. On je formirao doktrinu takozvanih eko-muzeja tako što je proglašavao prirodno područje bogato rijetkostima i reprezentativnim prirodninama, bogato još uvijek živim svjedočanstvima privrednog i kulturnog razvoja. Žorž Anri Rivijer je znao da je jedno područje Loare bogatije i da će privući više posjetilaca ako ga prosto zaštite kao cjelinu: evo vi ste zaštićena zona: i priroda i patke koje tu trče, i konji koje vi potkivate i prežete, i vaš posao u vašoj fabrici, i vaš mali muzejčić i vaša ljetnja kolonija skulpture. I svi stanovnici tog područja su u tom trenutku osjetili da je to stvarno njihovo, ne nekog kustosa, kuratora iz Pariza koji je došao tu da im za tri nedjelje riješi sve probleme i ode. Da im kaže ovo smijete da pričate turistima, ovako smijete da prodajete ulaznice, ovo je tačno, a ovo netačno, ne oni su bili vodiči, oni su na kraju živjeli tako i primali te turiste kao goste, kao lične goste, ne postoji ništa drugo, ne postoji nasljeđe koje je neprivatno. To smo mi nesrećno napravili, arheolozi započeli, a istoričari umjetnosti prihvatili, pa smo sve izdijelili, pa smo od Šenbruna napravili kasete za specijaliste. U jednoj su vitrini samo viljuške srebrne, a u drugoj vitrini samo kašike. Potpuna besmislica i potpuno suprotno prirodi patrimonijuma. Taj eko-muzej je počeo strašno dobro da radi, a reakcija je došla iz mamut-muzeja iz državne strukture koji su počeli da gube turiste. Današnje brendiranje nasljeđa bojim se da ide u istu pogrešnu stranu. Opet ide naopako, jer Luvr nije mogao da se zatvori. On je donosio ogromna sredstva, to je deveta stavka u prihodu Francuske. Svijet, onaj koji brine o patrimonijumu ne zna kako da riješi taj problem. Ne možete vi to sad ukinuti, to će ukinuti neko drugo vrijeme. No, u toj šansi *bez utakmice* ne treba odustati. Mi smo u prilici da koristimo svoju nesinhronizaciju sa ekspanzivnom globalnom ekonomijom kao prednošću. Mi nemamo mamutske muzeje i ništa se neće kobno desiti ako preorganizujemo svoje gazdovanje patrimonijumskim trezorima. Mi smo u toj uslovnoj rasterećenosti jednom tradicijom dobre klasične eksploatacije nasljeđa i možemo ponovo, ali ispočetka, od nule, da brendiramo svoje nasljeđe, a to znači svoju tradiciju privređivanja, rukodjelstva, zemljodjelstva, kulinarstva, prosto načina ishrane, odijevanja, svoju usmenu tradiciju, umotvorstva, i sve to spakovati u 24 sata koliko je svakom čovjeku svakog dana određeno, i sigurno je to raspoređivao na svoj način koji se sasvim sigurno razli-

kovao od onoga iz susjednog sela, ne iz druge države, ili drugog podneblja, iz planine ili ravnice, nego iz drugog sela. U tom smislu nema razlike između velikih i malih muzeja, u kategorijama kulturnih dobara.

Baština je neobnovljivi resurs. Resurs je termin iz ekonomske teorije koji pokriva i takozvani standard života, što je još uvijek ekonomska kategorija, ali i obrazovanje i kulturu (doduše i njih u smislu ekonomičnosti i isplativosti). Ako smo uporni, lako se vidi da ekonomska teorija priznaje OIKONOMI, *ikonomi*, kao doktrinu *dobrog gazdovanja* ili organizacije života u jednoj zajednici koja obezbjeđuje njeno *održanje*. Ako mislimo na istorijsko značenje ovog termina, jasno je da se radilo o manjim zajednicama (manastirske zajednice, gradovi – čak i kada su bile državice) koje su kao glavni opšti zadatak imale zaštitu i održanje sopstvenim resursima (ilustrativni su trenuci opsada neprijatelja), njihova doktrina mora da spada u *dragocjeno nasljeđe*.

Dakle, i u savremenoj ekonomskoj teoriji obrazovanje i kultura koštaju, a isplativi su onoliko koliko doprinose ekonomskom razvoju. Ako je doktrina održivosti *naslijeđena*, znači da je neko investirao u njeno pamćenje i tada će se cijeliti kao sopstveni resurs. Naravno, tragična je ona situacija kada sopstvenu doktrinu uopšte ne shvatamo kao resurs (ili je ne poznajemo dovoljno kao Japanci), pa se među *doniranim doktrinama* ne snalazimo, nemamo poredbenu mjeru poredbenog sopstvenog i drugog iskustva, a tada prevlada linija manjeg otpora pod formulom: *Darovnom se konju zubi ne gledaju*.

Dragocjenost nasljeđa potvrđuje svaki dobar majstor koji obrazuje boljeg majstora na sopstvenom i iskustvu prethodnika i drugih najboljih. Dobar majstor odražava mjeru vrijednosti i održava kulturu (tehničku i svaku drugu). Dobra kultura garantuje i mogućnost dobrog pogleda u budućnost, ona je osnova strategije održanja i prosperiteta.

Strategija održivog razvoja, nažalost, čita se površinski. U njoj se, u zaštitnom smislu, prepoznaje turizam, katkad specifikovan kao *kulturni*, a on prepoznaje eksploataciju baštine (baština mu se podaje, rekao bi Sloterdijk, a budući je tradicionalno shvaćena kao nešto odavno mrtvo, to je prilično gadan primjer nekrofilije). Izlaz iz morbidne situacije je samo jedan: baština nije skup davno nestalih aktera i odavno urušenih objekata ili funkcionalno izmijenjenih dragocjenosti po trezorima. Baština je aktivno sjećanje i živo trošenje iskustva, zapravo nezaboravljena mjera životnih vrijednosti. Da se ne bi pomislilo da se radi o bježanju iz ekonomskog diskursa u poetski, podsjećamo na sljedeće. Bez svake sumnje, u *ekonomskoj formuli društvene vrijednosti proizvoda*, kada je u pitanju baštinska djelatnost, *pojavljuje se informacija*, a ona posljednjih decenija ima svoje izuzetno tržišno mjesto (berze i sl.). Dakle, ono što se blagorodno „otuđuje” sa tijela baštine je informacija o svjedočanstvenom bogatstvu, višeznačnosti kojom se objekti i baštinski događaji nude konzumentu. Nije više pitanje kako sve *to* može da nudi baštinski fond, a ne škola. I škola se napaja na neposrednim svjedocima vremena, pa tek na interpretacijama (teorija i praksa „aktivnog učenja”), a baštinski fondovi su izvorišta na koja se ide aktivno, svojom voljom, naprotiv gonjeni potrebom ...

4. 4. BAŠTINA KAO „ZAŠTIĆENI PROIZVOD”

Šta je garancija vrijednosti u baštinskom brendu?

Izvrjesno i jedino, standardi djelatnosti; oni odgovaraju na zahtjev za *garantovanim porijeklom*. Profesionalno djelovanje garantuje istinitu informaciju o svjedočanstvenosti nasljeđa. No, za baštinski fond neophodan je minimum standarda koji ga tretira kao *živi korpus*. Ovo već podrazumijeva ne samo predmetnu zaštitu i kolekcioniranje nosilaca baštinskih informacija (njihovu stručnu, multidisciplinarnu, tipološku ili morfološku trezorsku obradu) već očuvanje svjedočanstvenih procesa u materijalnom i nematerijalnom vidu, tj. zapamćivanje i mogućnost oživljavanja i ponavljanja sazajnih procesa. Onako kako je to moguće u muzeju hljeba koji miriše na kvasac.

Kako je to izvodljivo?

U svakoj djelatnosti baštinjenja važna je harmonizacija svih subjekata kojima je nasljeđe prirodan, inspirativan, obavezujući ili interesni prostor rada (počev od intimnog kolekcioniranja do referalnih državnih obaveza dokumentovanja).

Harmonizaciju vodi:

(A) dobro predviđanje (već studije razvojnih planova moraju da pođu od baštinskih iskustava);

(B) sinhronizovane akcije investicija: onih stvarnih, ekonomskih, i onih duhovno strateških, obrazovnih i kulturnih;

(C) u pragmatičkom smislu, to je djelatnost dosljedne primjene i stalnog unapređenja standarda u oblastima:

1. multidisciplinarne sertifikacije (naučno-stručna obrada) fondova;

2. zaštite korpusa baštine:

– kao nosilaca, trezoriranjem fondova i

– kao značenja (dokumentovanjem fondova);

3. eksploatacije fondova (sektorska – horizontalna i vertikalna povezanost subjekata i ustanova baštinjenja, i međusektorska – horizontalna i vertikalna povezanost korisnika baštinskih dokumentacionih i živih resursa, od naučnih, obrazovnih, upravnih, privrednih subjekata i ustanova do kulturnog turizma i produkcije zabave i uživanja).

A. Strateški posmatrano, neophodno je potvrditi kroz sva dokumenta, kao i potvrditi u neposrednoj primjeni, da *baštinski korpus čini svekoliko nasljeđe* prirode i njenih mijena koje čovjek bilježi zajedno sa svim drugim tragovima i biljezima njegovog prisustva. Potom, potvrditi da je samo *neprestano korišćenje baštinskih iskustava* i održavanje njenih vrijednosti garant pouzdanog pamćenja i razumijevanja procesa u kojima su nastajali svjedoci prošlih vremena. Samo „oživljavanje baštine” kao iskustvo obezbjeđuje jasniju sliku budućnosti.

Strateški prioritet dat baštini omogućio bi disperziju baštinske djelatnosti na njene prirodne generatore i nosioce: oni koji imaju tu okolnost da žive neotuđeni od prirode bili bi neposredni čuvari, kustosi, konzervatori, propagatori, u uslovima „održivog” razvoja u svojevrsnim „eko-muzejima” (kako ih je svojevremeno nazvao Žorž Anri Rivijer). Ona većina otuđenih borila bi se u rasponu raspoloživih mogućnosti, od udruženja za zaštitu potrošača do programskih odbora elektronskih me-

dija i raspodjele budžeta, da vrati baštinsko iskustvo održanja. Njihov put do kustskog statusa biće dug i neizvjestan i ostaće tako zauvijek, ako se u strategiji obrazovanja ne utka iskustvo baštinara. Naravno, radikalno se može intervenisati samo u oblasti obaveznog obrazovanja, a u ostalim vidovima treba propagirati sisteme vrijednosti koji su se bar nekoliko puta u istoriji potvrđivali kao poželjni za sve članove zajednice.

B. Strategije razvoja sigurno nijesu za ignorisanje, a disperzija nadležnosti u baštinskoj djelatnosti treba da dobije svoju regulativu. Da se ne radi o utopiji potvrđuje i *ad hoc* načinjena tipologija privatnih muzejskih inicijativa. Naime, može se reći da dobar broj privatnih muzeja:

1) koristi značenje koje se odnosi na *ideju istorije*, pa pokušava da je muzealizuje izborom nekih „tipično epskih” predmeta (sablja, top, kašikara);

2) koristi ideju muzeja kao očuvanje sopstvenih uspomena (ambijentalne inscenacije koje rekonstruišu nestale prostore i događaje (bivša staništa – dvorce, palate, brvnare-kafane, savardak-kafane, vodenice-kafane);

3) koristi slučajno nađena dokumenta u kojima otkriva, sebi i drugima bivša vremena puštajući da dokumenta sama govore.

Nijedan od ovih tipova, kao vjerovatno ni drugi slični, ne bi u strogom normativu pripadao baštinskoj djelatnosti, ali loše bi bilo ne priznati da je kod svih djelovao isti, a ključni mehanizam baštinjenja: sačuvati i koristiti, makar za zadovoljstvo otkrića i saznanja.

U strategiji baštinjenja ovi oblici čuvara pamćenja imali bi edukativnu podršku i bili partneri u širim akcijama. Iskustva drugih zajednica govore da, naročito u manjim sredinama, sve njih može najbolje da objedini *društvo za njegovanje* i sl.

No, pravi izazov za stratege baštinjenja bile bi one privatne inicijative koje su krunisane fondovima – kolekcijama, zbirkama. Po, takođe gruboj, tipologiji, privatne kolekcionare možemo gledati kao one:

1. koji su svjesno sakupljali;

2. koji su naslijedili svjedočanstveno vrijedne cjeline;

3. koji su u istorijskom slijedu postali baštinici uspomena koje su iz privatnog prešle u javni značaj (memorijali znamenitih ličnosti).

U praksi, po prirodi stvari, država je u slučaju spomenički vrijednog nasljeđa u privatnom vlasništvu morala da interveniše – pomogne. Takođe i po pitanju memorijala postojali su mehanizmi (javno mnjenje) da se dobije neki vid državne brige. Svjesni kolekcionari, po pravilu, imaju državni, javni tretman samo ako se pojave u nekom od vidova poklonodavanja.

C. No, mimo dosadašnjih iskustava, *svaki vid posjedovanja, brige, upotrebe, prezentacije i popularizacije* treba kao dio opšteg dobra da ima podršku zajednice. Državna briga bi osim registra (pravne zaštite) dobara od nacionalnog značaja, morala, sistemom katalogizacije, da podrži evidenciju (potvrđivanje) baštinskih cjelina i objekata, da pruži stručnu pomoć u obradi i dokumentovanju sabranih cjelina u privatnom vlasništvu, da omogući preventivnu zaštitu muzejski verifikovanih kolekcija, da pruži stručnu pomoć u prezentaciji kolekcija i da ih preko jedinstvenog imenika učini dostupnim svima za kontaktiranje.

Svi vidovi podrške kada su u pitanju predmeti i cjeline visokih kategorija treba da pripadaju *obaveznom vidu*, u registru i prevenciji, a ostalim da se omoguće stručni programi, koje bi realizovali uz pomoć davalaca koji bi imali poreske olakšice za donacije u djelatnosti baštine.

Minimum standarda koji bi zakon sankcionisao za samostalnu baštinsku ustanovu bio bi jedinstven za javne i privatne. Zakon već predviđa registraciju djelatnosti iz oblasti muzejskog i baštinskog rada u okviru nematičnih sistema. Isti bi model trebalo primijeniti i na privatne kolekcije i zbirke kada ne postoje uslovi da oni samostalno djeluju.

Karakter muzejske ustanove i pravo na ime uslovljeno je postojanjem fonda koji, po svojoj strukturi, kao i karakteristikama činilaca, odgovara zahtjevima svjedočenstvenosti (kada predmeti čine svojim svojstvima i uzajamnim odnosima u cjelini pouzdan – naučno provjerljiv – izvor svjedočanstava o nekoj prošloj stvarnosti). Dokumentovanje fonda je potvrda njegove vrijednosti i prvi postupak zaštite. Dokumentacija fonda verifikovanog kao spomenički vrijednog, mora biti javna. Shodno verifikaciji fonda, neophodno je odrediti uslove trezoriranja. Po ispunjenju ovih uslova fond se imenuje kao *kolekcija*, *zbirka* ili *muzej* – ovo samo ako ima uslova da uđe u javnu eksploataciju i ponese i druge, prije svega edukativne, naučne i zabavne funkcije. Uslovi se mogu ostvariti i posebnom saradnjom utvrđenom ugovorima sa matičnom (prema vrsti muzejskog materijala ili administrativnoj nadležnosti) institucijom, obrazovnom institucijom, kulturnom ili turističkom organizacijom (u okviru tzv. *klastera*), a sve one dakako mogu biti i privatne.

4. 5. BAŠTINA I IDENTITETI

Ima li protivrečnosti u kojoj stoje pojmovi baština i identiteti? Muzeji su baštinske ustanove u kojima se na osnovu opšteg sistema vrijednosti generišu procesi očuvanja pamćenja. Taj proces podrazumijeva individualizaciju svjedočanstvenih vrijednosti u značenjski bogatim predmetima koji su u nekoj stvarnosti (koje više nema ili upravo ističe) bili izraziti predstavnici roda ili vrste. Na svojevrsan način se posvajanje opštih vrijednosti izrađa u procesu pojedinačnog prepoznavanja, personalizacije. Ovaj proces je moguć samo ako je aktivna potreba pojedinca, ako imamo „htjenje” da upamtimo. Tako je u baštinskoj, pa i muzejskoj *ličnosti* privatnost podrazumijevajući izvor istinitosti. Samo je u različitim vremenima socijalizacija tih procesa bivala kad izrazito personalna (tačnije u ličnosti kolekcionara ostvarena slika opšteg htjenja), kad izrazito kolektivna (tačnije, kolektivno sprovedena ideja jednog „diktatora”, apsolutiste).

Ako bi se reklo da muzealizacije bez privatnosti nema, ne bi se doprinijelo smanjenju diskrepancije koja postoji između javnih i privatnih muzejskih institucija. Najprije zbog toga što zakon reguliše status institucija, a tek potom djelatnosti. U važećem, starom zakonu, socijalizacija jedinstvene potrebe baštinjenja obavljena je po opštem principu socijalističke utopije, a prava prenijeta na institucije koje provode doktrinarnu praksu u kojoj se potvrđuje kolektivna svojina. Ne samo naše, bivše društvo nego i mnoga u modernoj istoriji nastojala su da javnošću podržavljenih in-

dividualnih djelatnosti, potru privatnost u njima. Ne samo iz svojinskih razloga nego prije svega zbog potvrde ispravnosti ideologije društvene promjene. Instrumentalizacijom privatne djelatnosti baštinenja, potvrđivan je identitet zajednice, a njegovi legitimiteti nalaženi u predmetima kolekcija. Ovi su, pak, ostajali bez svojih autentičnih tvoraca. Baštinarstvo je uspješno socijalizovano, samo je, moglo bi se reći, „otac nepoznat”. To je i ključna tačka ranjivosti (ako je tvorac nevažan, onda je i „dovržljeno” nadomjestiti autentičnost svjedoka dokumentom drugog reda / kopija, falsifikat, novotvorevina po starim uzorima) doktrinarne zaštite i moguće je ilustrovati mnogim, bolnim primjerima. Stanje ukinute privatnosti podstiče, kao i svako stanje zabrana, kako upozorava Andre Šastel u svojoj raspravi o pojmu baštine, krypto kolekcioniranje. Zahvaljujući toj istorijski važnoj zakonitosti, baštinski korpus se popunjavao (krpio) u onim vremenima velikih društvenih promjena koje donose promjenu zvaničnih državnih stavova u kojima novi sistemi vrijednosti traže svoje istorijske i baštinske potpore, upravo iz privatnih kolekcija.

4. 6. PREDLOZI „EKSPLOATACIJE” BAŠTINE: EDUKATIVNE, EKONOMSKE

Šta?	kako?	i kada?
<i>primarna zaštita</i> (zakonski minimum):	<i>budžetski</i>	<i>odmah</i>
<i>strateške investicije</i> (iskustvo kao ulog: održivi razvoj: kultura sjećanja kao kultura znanja),	budžetske olakšice u fiskalnom dijelu i privatna inicijativa	<i>srednjoročno</i>
<i>ekonomski</i> (inkubatori kulture, klasteri i kulturni turizam),	budžetske olakšice privatna investicija	<i>dugoročno</i>

Strateške preporuke:

1. *Integralna zaštita:* radi objedinjavanja pamćenja (*Neophodan je jedan projekat dugoročnog sistematskog multidisciplinarnog izučavanja baštine.*).

2. Definisane nacionalnog trezora baštine kao čuvara dostignutih saznanja u materijalnim nosiocima:

– kao *stvarnog trezora* integralne zaštite u formi: „eko-muzeja”, inkubatora sjećajuće kulturne produkcije, zona prirodnina i ruralnog razvoja organske proizvodnje i održivog razvoja, urbanog održanja identiteta, industrijskog, muzejskog, nematerijalnog nasljeđa zaštićenih od devastacije sjećanja i

kao *virtuelnog trezora* digitalizovane nacionalne baštine (*on-line* dostupni registri, prezentacije i interpretacije).

Podršku države dakako treba gledati realno i u socijalom i u ekonomskom smislu. Presudna je podrška u strateškom smislu kroz potporu najboljoj regulativi, ali i dobrom obrazovanju za baštinsku djelatnost. U tom smislu, takozvana *primarna zaštita* (zakonski minimum baštinske i muzejske djelatnosti) i u *budžetu* ima stra-

teški status jer se ne zaboravlja da je kulturna baština neobnovljiv resurs. Svojevrsno unpređenje *podrške države* bilo bi kroz dugoročne *strateške investicije* (iskustvo kao ulog: održivi razvoj: kultura sjećanja kao kultura znanja). Iako je u ekonomiji profita investiranje u „kulturu sjećanja”, pa i u izgradnju znanja i inovativnosti na „umskoj tradiciji” održanja, takozvana *spora korist*, „ulog” obećava sigurnost i trajnost harmonične zajednice. Zajednice pojedinaca koji baštine i unapređuju sopstveno nasljeđe, tako da su uvijek sposobni da servisiraju svoj državni aparat. Dakako, tom *točku* uvećanja sopstvenog „bogatstva” – umskog, ali i stvarnog kada je ovo investirano u program održivog ili ravnomjernog razvoja ili savremene kulturne produkcije sa reminiscencijama na vrijednosti „prošlog a vječnog”, država mora da obezbijedi tzv. *podsticajna sredstva*. Svojevrsno *savršenstvo* ovakvog *društvenog ugovora* počiva na motivisanosti pojedinca da održi sopstvenu baštinu upravo da bi održao opšti društveni sistem vrijednosti, i tako eliminiše sve anomalije, pa i korupciju, na primjer.

Šta bi to država mogla da podstakne, a da bude u skladu sa dominantnom ekonomskom doktrinom? Pa najmanje to da pažljivom fiskalnom politikom podstakne međusektorsku saradnju kroz podsticanje takozvanih inkubatora kulture, klastera u kulturnom turizmu i sl.

LITERATURA

- [1] Булатовић, Д.: *Башићина као „brand” или музеј као економија жеље*, Годишњак за друштвену историју 2–3, 2004, 137–148.
- [2] Булатовић, Д.: *Музеј као економија жеље*, Зборник Семинара за студије модерне уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду V, 2009, 21–37.
- [3] Булатовић, Д.: *Standardi muzejske delatnosti i uslovi za javni rad privatnih kolekcija, Inkubatori kulturnih industrija*, Okrugli sto: *Razvoj privatnih muzeja u Srbiji*, Zbornik radova, Beograd, 2008, 15–21; 11, 51.
- [4] Šola, T.: *Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznaniti*, Zagreb, 2001.
- [5] Šošić, H.: *Ekonomija spomeničke baštine*, Zagreb, 2003.

